

ЖИВОТ И ДЕЛО ПАВЛА КЕНГЕЛЦА

ПЕТАР ВУЦА

Кикинда

E-mail: vboba@open.telekom.rs

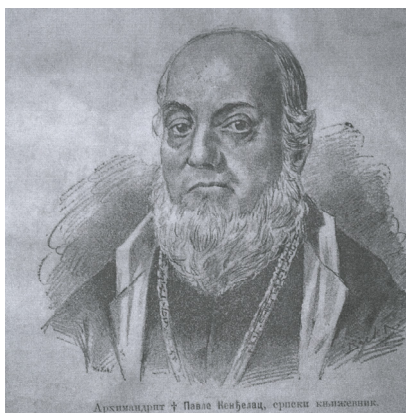
Резиме: Представљени су живот и дело Павла Кенгелца (Велика Кикинда, 29. јун 1766 – Манастир Светог Ђурђа у Румунији 7/19. марта 1834).

Павле (Павао) Кенгелац (Кенђелац) родио се у Великој Кикинди, вероватно 29. јуна 1766, али се наводи и година 1763, као и податак да је рођен 6. или 10. јула око 1770. г. Умро је у манастиру Светог Ђурђа (7/19. 3. 1834) где је и сахрањен. Из мени доступних докумената може се закључити да тачан датум и година рођења нису исти као и крштено име. “*Haes Rhetorica Sacra iussu Eminentissimi Gabrielis Metropolitae Novogradensis et Petropolitani data est Seminarii Petropolitani Theologiae Studioso Paulo de Kingelaitsch per eiusdem Seminarii Rectorem Archimandritam Innocentium anno Domini 1790 November 27 die*“. Из овог се може видети да је Кенгелцу и крштено име било Павао и да га у калуђерству није мењао. Његови родитељи су рођени у Поморишкој крајини, у Румунији. Оцу је било име Христофор, а мајци Јевросима. Павлов (Паваов) отац се населио у Кикинди, где и подиже колибу, на брежуљку где се сада налази велелепна православна црква светог Николе у центру града.

Христофор је имао дванаест синова, а Павле је био једанаести. Основну школу завршава у Кикинди. Гимназију је положио у Шопроњу и Кежмарку.

У Кежмарку је основан протестански лицеј у којем се гајила верска толеранција (што је и у данашње време неопходно) и где је постојала могућност учења немачког, мађарског и једног славенског (словачког) језика, који је био интересантан Србима из Војводине и Србије. У првим годинама на лицеју су били уписани: Стеван Авакумовић, Павле Кенгелац, Тодор Стратимировић и Димитрије Давидовић, Павле Шафарик, Сам Томшик, песник химне „Хеј Словени“, Јован Стерија Поповић. Године 1786, 21. септембра, записано је у матрикули лицеја: „Paulus Kenguéaz, Nagy Kikinda, Temenssiensis, graeci ritus non uniti, ignob(ilis) gramaticus“. Зеремски наводи да је Кенгелац учио граматику, синтаксу, реторику и логику,

латински, математику и земљопис, теологију с грчким и јеврејским језиком и чисту математику (аритметику и геометрију), природне науке (физику) и матерњи језик. У време Кенгелчева школовања на лицеју је владао дух јозефинизма и јак утицај новог хуманизма. Слушао је филозофа Волфа на универзитету у Халеу. У Братислави (Пожуну) учи предмете лицеалне филозофије. Ту су предавали познати професори: *Јан Стречко*, познавалац филозофије, теологије и реторике и познавалац класичних језика (јеврејски, грчки, латински). *Стефан Сабел*, „изврстан математичар и физичар“, предавао математику, физику, митологију, обичаје Римљана, општу и црквену историју и *Стефан Фабри*, историчар, географ и стручни писац. Предавао је историју и географију Европе, практичну филозофију, етику, логику, метафизику, природно право и политичке науке. Кенгелац је највероватније присуствовао предавањима ових знаних професора.

Слика 1: Архимандрит Павле Кенгелац, српски књижевник „Кикинђанин“, Календар из 1896. године.

Септембра 1790. године Кенгелац се налази у Петрограду, где за две године завршава духовну академију, а филозофију и права у Халеу, у Немачкој, где се на Универзитет уписао вероватно 1791. или 1792, и на њему провео две године. Кенгелац је слушао Волфа, професора филозофије, који је био чувен као предавач и као писац. Волф је предавао од 1748. филозофију, математику фолклор и класичне језике. Август Херман Нимајер (1754-1828) био је чувен педагог и теолог-рационалиста. Немогуће је да није слушао професора Фридриха Грена, који је објавио популарну физику 1787, која је доживила шест издања до 1820. године. Слушао је познатог професора Јохана Семлера, једног од оснивача критичке теологије, рационалисту. У Халеу се истакао бистрином ума и речитошћу па су га ђаци (буршеви) изабрали за краља (Bursehenehafs-König). Пруски краљ Фридрих велики, боравећи у Халеу, био је изненађен Кенгелчевим бриљантним одговорима (као кандидата филозофије и права). Отпасао је свој мач и дао му га

рекавши: „Ево вам, друже, мога мача за спомен.“ (Da haben Sie, Herr Collega, meinen Degen zum Andenken!). Тај мач се и данас чува у манастиру Сенђурђу (Светом Ђурђу). Павле Кенгелац се бавио књижевношћу, читајући и пишући књиге. Једно време је био професор прве богословије Темишварске дијецезе.

Запис о богословском течају у владичанском двору у Темишвару (граду) при епископу Петру Петровићу.

Почела се наџка **Сщаннѣя** Богословѣи Прѣдавадѣся, на Главѣно-Сербскомъ языцѣ **Ѡ** Пречѣстѣйшаго. Бѣсоко учѣннаго, и благоразумнаго **Гс. Паула Кенгелца, Архѣмандрита** Общежитѣлнаго Монастиря **С:** Георгѣа.

Слика 2.

Ђаци су га волели и поштовали. *Павле је био средње висине, стаса темељитог, љупког лица, гласа громовитог.* Манастир Светог Ђурђа налази се на реци Брзави настао је у осмом веку, а старији писани извори наводе да је из петнестог века, наводећи плочу у олтарском делу, према којој је црква почела да се зида 15. августа 1485. године. Градњу манастира је започео српски владар, деспот Јован Бранковић. Све до 1660. и 1666. године о манастиру нема података. Садашња црква рађена је 1793-1794. године. Грађевински радови у манастиру Светога Ђурђа приведени су крају на размеђи деветнестог и двадесетог века.

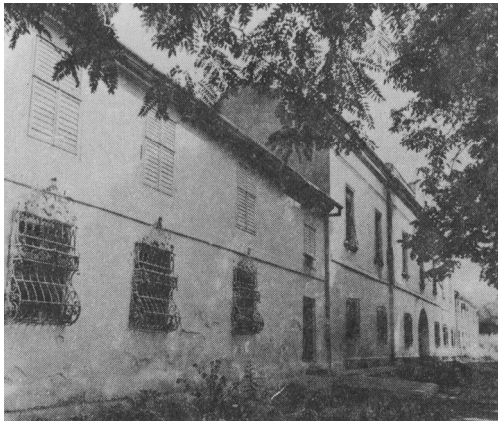
Павле Кенгелац је дошао 1803. године у манастир Свети Ђурђе и остаје три деценије као анхимандрит. Бавио се научним радом. Његово најпознатије дело „*Јестасвословије*“ је прва научна књига о природи, а „*Всемирноје сбистијасловије*“, које није завршено, историјски рад запажене вредности. Свој научни рад Кенгелац под тешким условима завршава и даје му наслов *Јестасвословије*. Штампано је у Будиму 1811. године. Да би књига видела светлост дана материјално га помаже Георгије Стефановић, трговац из Темишвара, а штампана је у штампарији Краљевског пештанског свеучилишта. Књига је штампана црквеним словима на 29, страна формата осмине. Равно пре 189 година појавио се први природопис на нашем језику.

У то време појављују се две значајне књиге –дела „Физика“ Атанасија Стојковића и „Јестасвословије“ Павла Кенгелца. У предговору свог „*Јестасвословија*“ вели *„; Может ли себе в правом смислѣ человеком нарѣшчи, иже себе самога, и твари мир сеј состављајушчија, не познајет*“. Атанасије Стојковић је одређенији кад каже:

„Изучавати треба науку јестества, јер човек мора преимућство своје у природи не само одржати, но и утврдити“.

Слика 3.

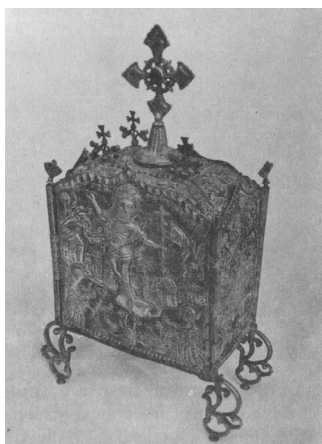

Слика 4: Манастир Светог Ђурђа у Румунији.

Слика 5: (лево): Богородичин покров, икона за целивање у Светом Ђурђу (десно): Рођење Христа, икона за целивање у Светом Ђурђу.

Слика 6: Дарохранилица манастира Светог Ђурђа (xviii век).

Књига се састоји из осам глава. Прва глава обухвата постанак земље и геолошке промене. У другом поглављу се говори о планинама и пећинама; у трећем о морима и језерима, у четвртој о изворима и рекама, у петом о ветровима, у шестом о земљотресима и вулканима, у седмом о годишњим добрима, а у последњем, осмом, о човеку. Биограф Павла Кенгелца, Ђорђе Рајковић, каже да се Кенгелац са овим делом појавио „као свештеник духа и као пророк науке.“ Кенгелца су оптужили да је, ово дело плагијат, донесен из Русије. Председник Руске академије Александар Шишков у име Руске академије тврди да је дело Павла Кенгелца оригинално и да нема никакве основе за сумњу о плагијату. Потврда о оригиналности овог дела је и то што је обрадио и низ наших специфичности, као што је Голубачка мушица

велики непријатељ здравља стоке и људи у приобаљу Дунава пред вратима Ђердапске клисуре, опис Бузјаша, о коме се можда знало до Темишвара, знаменитости у Меадији и у целом Банату.

ЕСТЕСТВОСЛОВІЕ

ПАУЛОМЪ КЕНГЕЛЦОМЪ
АРХИМАНДРИТОМЪ СТО - ГЕОРГІЕВСКИМЪ
СОЧИНЕННОЕ.

Изданіиіемъ же Гѣна Георгіа Стефановича граж-
данина и кѣнца Темишварскаго печатанное.

ВЪ БѢДИННѢ ГРАДѢ,
ИМЕНѢ КРАЛЕВСКАГО ВСЕБЪИЛИЦА ПЕШТАНСКАГО
1822

Слика 7: „Јестествословије“
Насловна страна књиге Павла Кенгелца.

Друго научно дело Кенгелац издаје 1821. године под насловом „Историја света“. Штампана је у истој штампарији где и „Јестествословије“. Друго дело носи наслов „**Всемирногo Сбитијасловија**“ *част прва*. Прва књига има 329 страна, величине 8⁰. И ово дело анхимандрита Павла Кенгелца у научним круговима оцењено је као дело високе научне вредности.

Павле Кенгелац је написао: *Јестественицу, Збитијасловље (Повесницу светских догађаја), Црквену повесницу. Проповед о покоравану властима. Надгробну беседу Петру Видаку.*

Чистијим класичним црквенословенским језиком нико до њега, ни после њега, није писао. Слог му је особито леп, образован по књигама црквеним. Павле Кенгелац је био веран, чист и искрен пријатељ, друштвен, пријатан као домаћин и погодан као научник. У јелу и пићу био је умерен. Радио је физичке послове: орао, сејао, влачио у пољу и башти. Кенгелац је умро 7. (19) марта 1834. године изненада, вероватно од срчаног удара. Споменик се налази у порти манастира Светог Ђурђа. “У порти манастира Светога Велимученика Георгија на Брзави постоји уз јужни зид заједничка монашка гробница са металним крстом без икаквог натписа. Према нађеном архивском запису, у гробницу су спуштени: Павле Кенгелац архимандрит

манастирски и познати научник-природњак, географ и историчар (умро 1843), и још три игумана и седам јеромонаха (Бугарски, 2000).“

Слика 8: *Заједничка монашка гробница у коју је сахрањен Павле Кенгелац.*

Писао је само славенским језиком какав је био у црквеним књигама. Готово двадесет година путује по Европи. Научио је: *латински, грчки, славенски, јеврејски, руски, француски, румунски, немачки, енглески и мађарски*. Архимандрит Павле Кенгелац изненада умире 1834. године у манастиру Светог Ђурђа, где је и сахрањен. Кенгелац је подржавао Вукову језичку реформу, али нажалост, није доживео Вукову победу.

Пред смрт анхимандрита Павла Кенгелца у периоду од 1832. до 1834, Српска православна црква замолила је великог мајстора Константина Данила да начини његов портрет и он је то и урадио. Ренесансно обојени портрет, један од најбољих у српском сликарству деветностог века (Јовановић, 2000). Портрет је величине 49 x 62 см и изложен је у Народном музеју у Панчеву.

*Слика 9: Портрет Павла Кенгелца
Народни музеј Панчево.*

Реплика се налази у Будимпешти, у приватном власништву проте Душана Вујичића. Други део књиге „Историја света“ налази се у Народном музеју Београду, а својевремено је донео Јован Стерија Поповић. Грађани Кикинде на предлог КУД „Гусле“ подигли су бисту Павлу Кенгелцу 1996. године у центру града у дворишту православне цркве. Рад је вајара мр Слободана Којића.

*Слика 10: Биста Павла Кенгелца
Аутор мр Слободан Којић, вајар.*

Било би добро када би Кикиндјани покренули иницијативу за један скуп о научном раду Павла Кенгелца, посебно о његовом сукобу са митрополитом Ђорђем Стратимировићем. Овим сматрам да је покренута иницијатива. Треба његову књигу превести и сачувати од заборавља. На основу мени доступних докумената могло се закључити да аутори нису сигурни и разликују се у подацима када је година рођења као и које године и место школовања.

ДОПУНСКА ЛИТЕРАТУРА О ПАВЛУ КЕНГЕЛЦУ

- ***: „Павле Кенгелац“, Народна енциклопедија СХС.
- Бугарски Стеван: 1995, *Српско православље у Румунији*, Темишвар-Београд –Нови Сад.
- Бугарски Стеван: 2000, *Сеоске цркве и гробља у Војводини - Казивање о гробовима Срба на тлу данашње Румуније* (стр. 901), КИД Пчеса.
- Гавриловић Никола: 1961, „Волтеријански деизам природњака Павла Кенгелца“, *Матица Српска Зборник за природне науке*, Нови Сад.
- Зеремски Иларион: 1924, „Школовање архимандрита Павла Кенгелца“, *Летопис Матице Српске*, јул-септ. 1924.
- Јовановић Миодраг: 2000, *Српски манастири у Банату*, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад.
- Ковијанић Ристо: 1953, „О Павлу Кенгелцу, писцу прве српске јестаственице“, *Наука и природа*, **4**, 165.
- Радојичић Н!.: „Кенгелац Павле“, *Српска енциклопедија Станоја Станојевића*.
- Рајковић Ђорђе: 1880, „Павле Кенђелов, биографско – књижевна“ слика“, *Летопис Матице српске*, **123**, Нови Сад.
- Чолић Драгољуб Д.: 1982, „Архимандрит Павле Кенгелац“, *Банатски Весник Српске православне цркве*, бр. 3, јул-септембар.

LIFE AND WORK OF PAVLE KENGELAC

Life and work of Pavle Kengelac (Velika Kikinda, 29. June 1766 – Monastery of St. George in Romania 7/19. March 1834).